

taj, u svom traganju, suviše. Samo čekaj. Ima u tom neispunjenom iščekivanju različitog i modernističke zloradi, destruktivnog nagona od koga se jednom mislilo da je moguće stvoriti »umetnost«, ali se, takoreći iz drugog plana, pojavljuje i melanholični glas iskupljenja, koji mrmlija u prilog postojanju krajnjih pitanja i čezne za stanjem u kome bi se ponovo moglo govoriti direktno, bez samomaskiranja ironijom. Za stanjem u kome će biti vraćen dignitet svakodnevnosti.

Čitaonica je tako morala ostati pomalo »stegnuta« pred preobiljem predistorije pitanja koja je prihvatila kao svoja. Iz fona »već vide-nog«, Mandićevo pevanje je moglo da se izdvoji samo vrednošću individualnog uvida sa jedne i autentičnošću situacije iz koje taj uvid narasta, sa druge strane. Utoliko što i uvid u situaciju legitimise pojedinačnim, čak privatnim iskustvom, pesnikov pokušaj ostaje sa ove strane područja lirike i ne preobražava se u neku vrstu popularne filozofije — »životne mudrosti« — koja je s pavom izašla na loš glas. Odnos prema gorućim problemima vlastite običajnosti tu nije izgubljen, ali je pretočen u oporo odbacivanje konstrukcija i »vizija«.

III

U Nišanu se razvija nešto što je kao pritajena mogućnost postojalo već u Čitaonici: naime postupno izlaganje procesa u kome biva konstituisana liriska subjektivnost: ono što je u prethodnoj knjizi bilo polazište pesničkog kretanja, sada je postalo njegov svrhoviti razlog. Nišan počinje pitanjem o mogućnosti do-sezanja objektivnosti različite od svega što u sebi nosimo pristupajući svetu. To liči na pokušaj da se ustanove koordinate jedne samo moguće poetske gnoseologije, koja će još jednom tematizovati večne teme pesništva, ali sada kao probleme: »Ja ne znam više o ljubavi / Ja ne znam više o smrti / Ja ne znam više o smislu... Ja mogu samo da znam / o svemu što po-tiče iz neznanja«. Ostavimo sada po strani in-trigantnu konstrukciju »znate nešto o nečemu«, umesto direktnijeg »znati nešto« i raz-motrimo samo funkcionalnu stranu ovih stihova. Akcenat je stavljen na subjektivnost, zadihanu od japajakanja, i na prepoznavanje od-nosa prema »spoljašnjosti« kao pre svega spoj-najnog odnosa. Uzdržani, racionalni ton dopri-nosi ovom naporu. Koraci koje prelazi ovde iz-ražena subjektivnost u svom pokušaju da do-vede u sklad reči i stvari, jezik i biće, grupisani su u tri ciklusa, tri etape dijalektičkog puta. Ali umesto da sačini konačni izveštaj o samoj »suštini« tog odnosa, misao je dospela jedino do svesti o sopstvenim uslovima, o disharmo-ničnoj telesnosti kojoj ne može da izmakne, ma koliko se trudila. Stabilnost počiva na ne-redu, tekst na životu, duh se otključava telom. Telo je uzeto kao krajnji uslov postojanja sub-jekta, pa time i svih onih himeričnih predstava koje subjekt sebi izgrađuje kako bi strukturisao svoj odnos prema okruženju koje želi da poseduje, ali zapravo ono poseduje njega. Mandićeva strast za razlikovanjem lica i nalič-ja i ovde snažno deluje. Usredsređeniji na pita-nja samokonstitucije lirskog subjekta, Nišan nije mogao da postigne svo ono bogatstvo i raznovrsnost tema i izraza Čitaonice; on samo produbljuje neke već naznačene tokove pes-ničkog promišljanja.

IV

Za sledeću zbirku, *Kraj sezone*, možda je naj-karakterističnije pesnikovo staranje oko definisanja svoje tradicije. No taj, po Eliotu, nužni čin samodefinisanja i samosituiranja u hod istorije, Mandić sprovodi pre svega nega-tivno, atakujući na mnoge segmente tradicije silovitom ironijom. On neprestano traži skriveno značenje onoga što bi moglo da izgleda samo po sebi razumljivo, trudi se da pojedina uverenja suoči s njihovom unutrašnjom laži, bilo da je demonstrira kao moralno izobličjenje ili tek kao izlišnost. Napuštanje iluzija u prvom redu znači samoosvešćenje, pa zato ima smisla i zapitati se kakvi su krajnji dometi tog isin-oljubivog gneva, koji iz donkihotskog oduševlje-nja začas sklizne u ciničku osvetoljubivost: po-minju se »strasti tiranije Josifove«, ironizuje se Teorijski govor, namerno pogrešno citira. Up-

ravlja se protiv mnogostrukosti pogrešnog razumevanja i tražiti u mnogim izrazima nji-hovu, po definiciji iskrivljenu, skrivenu moti-vaciju, znači, u perspektivi, zatvoriti sebi izgle-de na ničim do tekstom samim motivisano čit-anje. Onaj koji raskrinkava, mora računati na to da i sam položi računa o svojim maskama. Povremeno će Mandić hteti da se osvrne za kakvim »praznim mestom u uspomenama« u koje bi se i sam mogao naseliti, ali ga radost zbog razgibanja okoštalih smisaonih sklopo-va vodi dalje, ne ostavljajući vremena za pred-ah. Postupak se pesniku oteo i osamostalio i to se, sa kritičareve tačke posmatrano, može raz-umeti kao vredan rezultat: deo destruktivne energije ironijskih obrata tako se nužno mo-rao okrenuti i protiv sopstvenog izvora. Sum-nja je umnožena, širi je put ka istini.

celini. Nejednake vrednosti, pesme iz *Kraja se-zone* deluju kao solidna dopuna prethodnih projekata: čitljiva zbirka koja, zahvaljujući ne-kolikim pesmama, uspeva da uveća rejting pesnika.

V

Najobimniji je korpus *Bizarne matematike*, koja se bez vidljivih lomova uklapa u okvi-re Mandićeve već jasno izgrađene i ostvarene autorske poetike. Neophodnu osobenost je pesnik ovde postigao češćim premeštanjem tematskog akcenta i isticanjem, ionako otpr-naglašeno prisutnog, autopoeitičkog sloja, u do-minantni plan pesme. Ono što je stečeno, sada treba potvrditi i očuvati; liriska subjektivnost se suočava sa problemima samoodržanja, služeći se pritom svojim isključivim oružjima, jezičkim sredstvima. U *Bizarnoj matematici*, više nego u prethodnim zbirkama, Mandić se oslanja na samostalne stvaralačke potencijale jezika, na jeziku inherente moći tvorenja smisla. To će osvežiti pesme u kojima autopoeitičko postaje povlašćena tema. Mandić sve više piše o svom pisanju, zaogrćući to likovima različitih tehni-ka: neoverističkom, onom sa jakim elementima fantastike ili pseudoteorijskog govora, Os-novni metodički sklop *Bizarne matematike*, u dosluhu s razvijenim modernističkim poetika-ma, kreće od govorne pozicije očičene od pa-tosa, oslonjene na prozni ritam i povremeno jezičko poigravanje, kao i na ironijsku dekom-poziciju sadržaja odredivih kao »tradicije«. Mandić ironijski citira iskaze etablirane ra-dom vekova, ili tek decenija, izmešta im prvo-bitni kontekst u sasvim nove konstelacije u kojima im menja ili dopunjuje osnovno značenje — i sprovodi tako vrlo zanimljivu reformulaci-ju tih iskaza, koje sada čitamo kao načine ka-nalisanja egzistencijalnih i poetičkih upitnosti. Radikalne intervencije na petrifikovanim sad-ržajima predanja postavljaju visoke zahteve, traže maksimalnu opreznost prilikom obliko-vanja pojedinih sekvenci u pesmi. Ovde ne sme da bude nikakvog automatizma kojim bi se na mala vrata uvodile ponovo u igru slike koje se logički ili pak kontralogički, svedjedno, »podrazumevaju«. Jedan od najbitnijih interesa Mandićeve poezije jeste u tome da se to »podrazumevajuće« prikaže kao nešto izvan razuma.

Pojedine pesnikove metafore su toliko lepe i tačne, da mu i bez drugih kvaliteta mogu osi-gurati zapaženo mesto među savremenicima. Razume se, Mandićevom zahvatanju u tradici-ju bi se moglo i prigovarati — pre svega zato što nije uvek jasno da, u velikoj borbi za pre-vrednovanjem opštih mesta, on možda ne uzima sadržaje tradicije u neizvornom, već u pre-oblikovanom vidu: svarene, posredovane i već reformulisane dejstva civilizacije orjentisa-ne na tekst. U svom baratanju tradicionalnim slikama i simbolima, mi teško da ikad ciljamo na njihov prvobitni smisao; pre će biti da se u tom shvatanju i sami podosta ogledamo. Pošto Mandić, kao pravi predstavnik poezije kraja ovog veka, polazi od reflektovane i time »ne-čiste« tradicije / situacija od koje danas mnogi teoretičari hoće da napravie prednost /, ni nje-gova reakcija ne može biti jednostavna ni us-merena na čist sadržaj. Tok pesme i ironijsko prevrednovanje se zato moraju osloniti na aso-cijativne veze ograničenog dometa, katkad i na veze posve ličnog karaktera, kao u pesmi »Crveno srce«. Neutralno podnošenje izveštaja o zabludama milenijuma sada se pokazuje ne-mogućim. Pesma je došla preblizu sebi.

Svojim novijim knjigama, širinom i važnošću pitanja koja one pokreću, Zoran Mandić je ušao u prvi plan kritičarskog interesovanja i u devedesetim bi se njegovu tekstovima mogli uzimati kao vredan doprinos poetskom razraču-navanju sa stvarnošću, pre svega simboličkom zbiljom, njenim tokom i fiksacijama. Postanu li zamisli pesništva u tom procesu i same sezon-ske fiksi-ideje, uverice nas da stvarnost i te ka-ko jako može gužvati svoju idealnu košuljicu. No to je opasnost pred kojom se mora zamisliti svaka savremena proizvodnja smisla. Poezija će, kao i uvek, za sebe morati da izaberi neki treći svet — onaj »iza«. Svojim terapeutičkim smislom, pesme Zorana Mandića su već otvo-rile vrata ka tom prostoru.

○ ○ ○

SOMBORSKA DRAMA

Zoran M. Mandić

Kazu piši
imaš zlatno pero
Slušam ih i pišem:

Prvo: Likovi drame:
Laza Kostić, Mita Popović i
statisti (glumci, mali pisci i
slikari)

Drugo: Mesto drame:
kafane

Treće: Model drame:
igra se u tri čina
svaki u drugoj kafani

Tekst mi je u glavi
Šta sve nisam pamtio dok su mi
govorili: piši
Toliko vekova u Somboru oni su gradili
(svaki za sebe)
pijaju
Predstavljali narod koliko se moglo
Pokušavali da kupe reke
davali ulicama svoja imena,
podizali spomenike
organizovali probne sahrane
Mnogi su i svetom hodili sa punim džepovi-
ma
slučaja
slučajno ostajali živi
Mali su zavrbovali velike
I tako redom govorim glumcima iza scene
Igrajte moju pesmu
i namestite uši
oni će sami govoriti svoje tekstove
dok ih budu opet posluživali

Naslov ove pesničke plakete, u koju je ušlo 18 pesama, metaforički stavlja ad akta, sa jedne strane, poetičke opsesije generacije kojoj pripada Mandić, a sa druge strane, autorovu ličnu opsednutost prethodnim proizvodnjama smisla. Sezona je okončana, sezona je počela — kud biste hteli rečitiji napad na samu insti-tuciju pesništva, do ovog koji njene samopro-jekcije žigoše belegom prolaznosti, pomodnos-ti, trika za sezonsku upotrebu?! Ovo važi i u obrnutom smeru: *kraj sezone* je zbirka po mnogo čemu tipična za mentalitet kraja veka. Ona je u sebi raznorodna, formalno, po tonu, intencijama i značenju šarolika, ona okuplja neke od najboljih pesama koje je Mandić uop-šte napisao — kakve su »Ukus promene« ili »Iza« — ali takode i tekstove koji imaju samo privremeno važenje i na koje verovatno ni sam autor ne bi računao u nekoj strože oblikovanoj